

YÜREK YANGINI AĞITLAR

NIHAN TAHTAİŞLEYEN

LÜM Allah'ın emri, ayrılık olmasaydı... Öyle bir de-yiş ki bu, ağıtla ilgili aylar sürecek literatür taramasının neticesini birkaç kelimeyle anlatır.

Eski Türklerde 'yuğ' adıyla bilinen yas törenlerinde söylenen ağıtların (sagu), ruhani özellikler taşıyan baksı-ozanlar tarafından ölen kişinin ruhunun rahatlaması ve ondan gelebilecek kötülüklerin önlenmesi amacıyla icra edilmeleri sebebiyle, evvela dinî mahiyette olduğu söylenir. Bu iddiaya göre ağıtlar, zamanla icra biçimlerinin değişmesi ve ölenin kahramanlıklarının anlatılmasıyla dinî-sihri bir hâl alır; günümüzde ise tamamen din dışı bir mahiyete ulaşırlar.¹

Türkiye sınırları içinde daha önce derlenen veya alan çalışmaları sırasında işittiğim ağıtlar gösteriyor ki ölüm de ayrılık da Anadolu insanı için bir... Ağıtlar kimi zaman gerçekten bir ölüm olayını mı yoksa ölüm kadar koygun bir ayrılığı mı anlatıyor bilinmez. İşte bundandır ki ağıt tanımlarında 'ölümün ardından yakılan' ezgiler ya da 'ölüm konulu türküler' gibi tabirler kullanılmış olsa da her ikisini de kapsayan bir tanım yapmak yerinde olacaktır. Bu sebeple ağıtlardan bahsederken ölümün, ağıt yakmanın-söylemenin başlıca sebebi olduğunu bilmenin yanı sıra askerlik, evlilik, göç gibi sebeplerle yaşanan ayrılığın da ağıt yakmak-söylemek için yeterli geldiğini bilmek gerekir. Nitekim kına türküleri, düğün türküleri, gelin çıkarma havaları, asker türküleri gibi pek çok halk müziği ürünü, ağıt özelliği taşır.

Türkçe ağıt literatürüne bakıldığında mevcut örneklerden hareketle şöyle kapsayıcı bir tanım yapılabilir: "İnsanların sevdikleri varlıkları ölüm veya ayrılık yoluyla kaybetmelerinin ardından söyledikleri, kaybedilenin özelliklerinin ve geride kalanların hislerinin anlatıldığı söz, ezgi ve nidalar bütününe genel olarak 'ağıt' adı verilir. Türkiye'nin kültürel çeşitliliğinden dolayı farklı dil ve lehçelerdeki ağıt repertuarı da oldukça geniştir. Uygulama biçimleri ise -ortak bir coğrafyada yaşamının sonucu olsa gerek- oldukça benzer özellikler taşımaktadır.

'Ağıt' sözcüğünün 'ağlamak' kelimesinden türemiş olduğu tahmin ediliyor. Sözcüklerin kökündeki 'ağı,' 'acı veren, çok etkileyen, çok sert ve keskin' anlamlarına gelir.² Azeri Türkçesinde ise 'ağlamak' anlamında kullanılır.³ 'Ağu' ve 'sagu' gibi yasla ilgili eski Türkçe sözcük ve terimlerin de ağıtla ilgili olduğu muhakkak...

Yukarıda bahsi geçen ağıt yakmak-söylemek tabirlerinin ağıdın iki farklı icra biçimine dayandığını belirtmek gerek... 'Yakım ağıtlar' gelenek içinde daha ziyade ağlamalar, inlemeler, nidalar katılarak icra edilen, ritmik bakımdan bağımsız ezgilerdir. 'Yakmak' tabiri, acıyı çeken kişinin içindeki yangını müzikle ve sözle irticalen dışı vurması için kullanılır. Daha çok ölen kişinin yakınları tarafından ölümün hemen ardından ve/veya ölen kişinin hatırlandığı diğer zamanlarda icra edilirler.

Ağıt aynı zamanda 'ağıtçı kadınlar' tarafından yakılır. Bu kişiler ölenin yakınları tarafından davet edilir, ölünün başında, kimi zaman gömülme esnasında ve/veya sonrasında ölen kişi için ağlar ve ağıtlar yakarlar.⁴ Ağıtçı kadınların bu esnadaki görevi yas sürecini paylaşan bütün insanları ortak bir duyguda ve icra ortamında toplamaktır. Ölen kişinin eşyası kimi zaman evin içinde ortaya saçılır, kimi zaman bir şeye giydirilir ve ağıtçı kadın sanki ölen kişi karşısındaymışçasına ona karşı ağlayarak sözler dizer. Bu ağıda ölenin birinci derece yakınları ve bu ortak acıyı paylaşan diğer kişiler de katılır. Ağıtçı kadınların çağırılmadığı yas ortamlarında, ölenin annesi, eşi veya kız kardeşinin ağıt yakması, diğerlerinin ağlama, nida ve sözlere, küçük ezgiler eşliğinde katılması âdettendir. Ölen kişinin özellikleri, çekilen acı, yaşanan hatıralar dillendirilir. Çukurova bölgesinde bir örnekte annenin gelin olma arifesinde ölen kızına ağıt yakarken onun mantosunu ve fistanını giydirek nişanlısının kucığına verdiği ve sanki kızı hayattaymış gibi ona seslendiği gözlemlenir.⁵

Anadolu'da kadının türkü söylemesi pek hoş karşılanmasa da ağlamak kadına yakıştırılır. Bu sebeple ninniler gibi ağıtlar da gelenek içinde kadın

repertuarına aittir. Fakat istisnai durumlar da yok değildir. Yaşar Kemal, Çukurova bölgesinde, Van, Erzurum ve Burdur'da ölü, mezara götürülürken ardından erkeklerin de ağıt yaktıklarına dair bir bilgi aktarır.⁶ 'Ağlayıcılar' olarak adlandırılan başka bir meslek grubuna daha rastlanır. Bunlar Trabzon'da yine kadınlardan oluşurken⁷ İstanbul'da bir derneği de bulunan erkek ağlayıcılar, para karşılığı cenazelerde ağlama işini icra eder. Ağıt yakmaktan ziyade ölen kişiye ve ailesine yaraşır bir yas ortamı yaratmaktan sorumludurlar.⁸ Yine erkeklerin ağıt yakmasına verilebilecek bir diğer örnek ise Anadolu'nun muhtelif yörelerinde uygulandığı bilinen, 70'li ve 80'li yıllar İstanbul'unun profesyonel icracıları tarafından kasetlere kaydedilerek seyyar el arabalarında satılan, yakım ağıtları ve türkü ağıtlarıdır. Bunlar ölümünü bekleyen hastanın kendisi tarafından veya ölen kişinin yakınları tarafından yörenin profesyonel ağıtçısına sipariş edilen veya icracıların kendiliğinden meslek icabı kaydedip sattığı icralardır. Ölen kişinin hatırasını yaşatmak ve onu yâd etmek için ailece toplanıp birlikte dinlenirler.

İrticalen değil de belli bir söz, ezgi ve ritim kalıbı içinde bestelenerek icra edilen ağıtlar için literatürde 'türküleşmiş ağıt,' 'sanat seviyesine ulaşmış, ferdiyet kazanmış ağıt' tabirleri kullanılır.⁹ Bu yaygın görüşün sebebi, yakım ağıdın ezgisi ve sözü estetik olarak 'güzel' ve kültürel olarak 'güçlü' olanlarının yıllar içinde, insan elinde geliştirilerek repertuvara dahil edildiği düşüncesidir. Bu, ağıdın iptidai olandan profesyonel bir müzik malzemesine evrilerek repertuvara yerleştiğine dair evrimci/yayılmacı bir yaklaşımdır. Ağıtların eski örneklerinden repertuvara girişine kadarki süreçlerini zamansal olarak takip edebileceğimiz kayıtlar elimizde olmadığından yahut kayıt teknolojisinin halihazırda geçmişi 120 yılı aşmadığından ölüm konulu bir türkünün, yakım ağıtların 'gelişmiş' örnekleri olup olmadığını bilemiyoruz. Bugün halk müziği repertuarında yer alan ölüm konulu bütün türküler bu kategoriye girer. Fakat ayrılığın, gurbet özleminin

Urfa'nın Halfeti ilçesinde yıllardır törenlere katılan Ağıtçı Şahide Bacı. ⁷

konu edildiği pek çok türküde de ölümle ilgili kalıp sözlerin, yaygın hikayelerin kullanıldığı gözlemlenir. Bunlar gelenek içinde âşıklar, ozanlar, yerel sanatçılar gibi profesyonel erkek icracılar tarafından söylenir. Müzik piyasasındaki ticari sunumlar, zaman zaman kadın icracılar yoluyla da olmuştur, olmaktadır.

Ağıdın sadece insanlar için değil ölen hayvan ve terk edilen-kaybedilen meskenler için olanları da mevcut¹⁰... Bunlardan biri TRT Halk Müziği arşivinden çocuk repertuarına giren -kulağımızın aşına olduğu- "Horozum" adlı, yaygın olarak "Küpeli Horozum" veya "Çilli Horozum" adlarıyla da bilinen örnektir: "Horozumu kaçırdılar/Damdan dama uçurdular/Suyuna da pilav pişirdiler/Bili geh bili geh bili bili geh geh/Küpeli (çilli de) horozum /Kar beyazım. [...] Kanadı var kilim gibi/lbiği var elim gibi/Acısı var ölüm gibi/Bili geh bili geh bili bili geh geh/Küpeli (çilli de) horozum/Kar beyazım."¹¹ Bu türkü 1926 yılında Cumhuriyet'in ilk çok sesli Avrupa müziği bestecilerinden Cemal Reşit Rey tarafından *Piyano için 10 Halk Türküsü* adlı eserde kullanılmıştır.¹²

2018 Şubat'ında Antalya'nın Aksu ilçesindeki evinde çıkan yangın sırasında ve yanan evinin külleri arasında Sabahat Teyzenin, evine yaktığı ağıt da kaybedilen mekana yakılanlara verilebilecek en yakın tarihli örneklerden biri...¹³ Ayrıca halk müziği repertuarındaki gurbet türkülerinin bir kısmını da içerdikleri ölüm temalı sözler, hikayeler sebebiyle bu kategoride anmak gerekir.

Halk müziği repertuarında ölümle ilişkili anlar dışında söylenen pek çok müzikal türün ağıt özelliği taşıdığını görmek mümkün... Repertuarda türlü varyantları olan, Fatma Girik'in başrol aldığı 1969 yapımı "Boş Beşik" adlı filme isim ve konu olan ninni de bir ağıt... Uzun yıllar sonra anne olan kadının, bebeğinin ölümü için söylediği bu ağıt hem ninni hem ağıt repertuarında yer alır: "Bebeğin beşiği çamdan/Yuvarlandı düştü damdan/Bey babası gelir Şam'dan/Nenni de nenni bebek/Kızlar gelin çaydan geçek/Çay bulanık nerden içek/Bebek ölmüş nere gidek/Nenni de nenni bebek."¹⁴

Kerbela olayının ve Hz. Hüseyin'in ölümünün konu edildiği mersiyeler de benzer şekilde ağıt özelliği taşır. Bugün dahi Alevi toplulukların cemlerinde, 7.

yüzyılda yaşanan bu olayın konu edildiği mersiyeler söylenirken gözyaşları sel olur. Ölümün konu olduğu bir başka halk müziği türü daha vardır ki o da sözlü oyun havalarıdır. Bunlar çoğunlukla düğünlerde farkında olmadan göbek attığımız, horon teptiğimiz ağıtlardır. Yusuf'un ölümünü anlatan "Deryalar" adlı Rumeli türkü bunlardan biridir: "Kırcaali'yle Arda arası/Saat sekiz sırası/Ardalılar ağılıyor Yusuf'um/Yoktur a çaresi/Aman bre deryalar/Kanlıca deryalar/Biz nişanlıyız/İkimiz de bir boyardız/Biz delikanlıyız/Çıkar aba poturunu/Dalgalar artacak/Demedim mi ben sana (Yusuf'um)/Kayıgımız batacak."

Yaşar Kemal'in 1940'ların Ceyhan köylerinde pamuk toplamaktan dönen köylülerden aktardığı,¹⁵ benim de 2011'de Mersin'in Mut yöresinde yaptığım alan çalışmasında rastladığım "Ağıt Oyunu"nu da anmakta fayda var.¹⁶ Zira bu ve benzeri, ölüm ânının ve sonraki yas sürecinin konu edildiği seyirlik oyunlar, yukarıdaki diğer örneklerde olduğu gibi Anadolu kültüründe ölümün, hayatın her alanında var olduğunu gösteren, göz ardı edilemeyecek kanıtlardır. **Z**

NOTLAR

¹ M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2009, s. 96.

² *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005, s. 31.

³ Raci Damacı, "Azeri Türklerinde: Niyet ve Fal ile Ölüm ve Ağıt," *TFA* 11/32 (1952): 509.

⁴ Farklı yörelerde bu kişiler farklı isimler de alabilir. Mardin'de belli bir ücret karşılığında ağıt söyleyen kişilere 'imadede' adı verilir (Şükür Elçin, *Türkiye Türkçesinde Ağıtlar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 4).

⁵ İsmail Görkem, *Türk Edebiyatında Ağıtlar-Çukurova Ağıtları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2001, s. 94.

⁶ Yaşar Kemal, *Ağıtlar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004, s. 59.

⁷ Nuri Parmaksız, *Türk Edebiyatında Ağıt Yakma Geleneği ve Ağıt-Destanlar*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2010, s. 51.

⁸ www.kisa.link/MZJK (Erişim tarihi: 30.01.2020).

⁹ Elçin, age, s. 2.

¹⁰ Nihan Tahtaşleyen, "Anadolu Ağıt Geleneğinin Özellikleri ve Kültürel Süreklilikteki Rolü," Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 6.

¹¹ Çocuklar için hazırlanmış animasyonlu bir videoyu için www.kisa.link/MZJM (Erişim tarihi: 30.01.2020); sözlerin tamamı için www.kisa.link/MZJP (Erişim tarihi: 30.01.2020).

¹² www.kisa.link/MZK1, 15:18 (Erişim tarihi: 31.01.2020).

¹³ www.kisa.link/MZK3

¹⁴ www.kisa.link/MZK4 (Erişim tarihi: 31.01.2020).

¹⁵ Yaşar Kemal, age, s. 30.

¹⁶ Nihan Tahtaşleyen, "Ağıt İcrasında Mekan Değişimi," *Ölüm Sanatı Mekan V. der. Gevher Gökçe*. İstanbul: DAKAM Yayınları, 2015, s. 288.

Aşağıdaki QR kodunu okutarak bu yazı ile ilgili bir müzik videosuna ulaşabilirsiniz.

Bazı müzikal formların kederli ve neşeli yorumlara eşit derecede izin veriyor görünmeleri dikkate değerdir. İlk bakışta mantığa aykırı gelen ama aslında son derece makul sebepleri olan bu durum, ‘duygusal anlam’ kavramının geçersizliğini değil, ‘açık ve kesin anlam’ aramaya yanaşmayan düşünürlerin haklılığını gösterir. Müziğin aslolarak yansıtabileceği yalnız duygunun morfolojisidir ve bazı kederli ve neşeli hallerin çok benzer bir morfolojiye sahip olmaları gayet anlaşılabilir.

Susanne K. Langer

Philosophy in a New Key

Çeviri: Murat D. Çekin